

МОЛИЯВИЙ КОМПАНИЯДА БИОМЕТРИК АВТОРИЗАЦИЯ БИЛАН АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАНИШИ БЎЙИЧА ТАДҚИҚОТЛАР

Отақулова Зебо Абдурасул қизи

Наманган давлат университети 2-босқич магистранти

Аннотация: *Мазкур мақолада молиявий компаниялар тизимида замонавий сервис ечимлари асосида ахборот технологияларини, молиявий технологияларни кенг жорий этиш, ахборот хавфсизлигини лозим даражада таъминлаш, шунингдек, молиявий хизматлар кўрсатишда инсон омили таъсирини камайтириш бўйича бир қатор амалга оширилган ишлар бўйича танқидий-таҳлилий хулосалар ўрин олган.*

Калит сўзлар: *ПИН-код, овозни аниқлаш, бармоқ изини аниқлаш, юзни таниш, хулқ-атвор биометрикаси, киберхужум, аутентификация,*

Молиявий соҳадаги хавфсизликка таҳдидлар ҳали ҳам кенг тарқалган ва хавфсизликка бўлган эҳтиёж бундан ҳам каттароқдир. Рақамли ва масофавий биометрик авторизация хизматлари анъанавий ПИН-код ва пароль усулларига истиқболли альтернативани тақлиф этади. Биометрик технология аутентификация учун овозни аниқлаш ёки сенсорли ИД бармоқ изи каби танадаги маркерларга таянади. Шахсни тасдиқлаш учун фойдаланадиган инсоний хусусиятлар ҳар бир инсон учун ноёб ва ўзига хосдир.

Биометрик технология хавфсизлик ва соддалиги туфайли молиявий саноат учун ажойиб ечимдир. Мазкур мақола орқали уларнинг бир қанча тур ва йўналишларини таҳлилий кўриб чиқамиз.

Дастлабки усул, Овозни аниқлаш функциясидан исталган вақтда исталган жойдан фойдаланиш, бу катта қулайлик ва хавфсизликни таъминлайди.

Бармоқ изини аниқлаш бармоқ изини сониялар ичида сканерлаши ва рақамлаштириши мумкин. Бу шахсни тасдиқлашнинг тезкор усули ҳисобланади.

Юзни таниш 3D сенсорлар ва компьютер алгоритмларига таяниб, юз хусусиятларининг нисбий ҳолатига қараб одамнинг юзини таниб олади. Ушбу усул тобора оммалашиб бормоқда, аммо у универсал бўлмаган баъзи технологияларни талаб қилади. Аммо ушбу технология ҳозирда кўзойнак, соч турмаги, ёруғлик, бўяниш ва ҳоказолар туфайли аутентификация хатолигига олиб келиши мумкин бўлган ўзгаришларга жуда сезгирлиги билан ноқулайликлар юзага келтиради.

Хулқ-атвор биометрикаси нисбатан янги концепция бўлиб, у ҳар бир ходим ёки мижоз учун фойдаланувчи профилини ишлаб чиқиш учун шахсий хатти-ҳаракатлар ва ноёб қурилма хусусиятларини таҳлил қилиш учун катта маълумотлар ва машина ўрганишга таянади.

Махсус ёритиш ва сканерлар ёрдамида ретинал сканерлаш кўзнинг тўр пардасидаги қон томирларининг нақшини аниқлайди. Ушбу параметр жуда қиммат ва одатда ходим ёки мижозларни аутентификация қилиш учун этарлича қулай эмас.

Молиявий саноат учун биометрик авторизация кўплаб асосий афзалликларга эга. Ажабланарли даражада хавфсиз. Хужжатлар қалбакилаштирилиши ёки ўғирланиши мумкин, аммо биометрик аутентификация ноёб сифатларга таянади. Биометрик маълумотлар билан қўшимча ускуналар ёки инсон операторларига эҳтиёж қолмайди, бу эса молия институтларига операцион харажатларини сезиларли даражада камайтириш имконини беради.

Биометрик маълумотлар инсайдер фирибгарлик ва киберҳужумлардан ҳимоя қилишга ёрдам беради. Оғир рақамли дунё сари олға боришда давом этар эканмиз, ўзлигимизни исботлашнинг хавфсиз ва тезкор усули керак бўлади. Биометрик технология молия саноатида аутентификация қилиш учун ажойиб ечим таклиф этади ва у тобора оммалашиб бормоқда. Молиявий институтларнинг олдинга силжиши учун калитлардан бири уларнинг аниқ биометрик маълумотларга эга эканлигига ишонч ҳосил қилишдир. Биометрик технология ҳали ҳам ўсиб бораётган бўлсада, у мукамал эмас. Баъзи усуллар, айниқса юзни аниқлаш, фойдаланиш учун қулай бўлиши керак бўлган даражада изчил эмас. Мижозларнинг қониқиши ва хавфсизлигини таъминлаш учун молия институтлари биометрик технологиялар бозори етакчиси билан ҳамкорлик қилиши керак.

Шуни унутмаслик керакки, пароллар, токенлар ёки PIN-кодларга таянган ҳолда, жорий хавфсизлик протоколлари энди вазифани бажара олмайди. Мисол учун, бугунги кибербузилишлар инсон хатти-ҳаракати, жумладан заиф, ўзгармас ёки тўғридан-тўғри башорат қилинадиган пароллардан фойдаланиш туфайли содир бўлишини доимий равишда кўрсатмоқда. Биометрик маълумотлар кўпинча нотўғри бўлган инсон хатти-ҳаракатларини бармоқ излари ёки юзни аниқлаш каби ноёб жисмоний хусусиятлар билан алмаштириши мумкин, бу хакерлар такрорлаш қийин ва, албатта, тахмин қила олмайди. Шундай қилиб, биометрик маълумотлар хавфсизликни «эски» хавфсизлик протоколлари қила олмайдиган тарзда ошириши мумкин.

Молиявий хизматлар секторини қайта шакллантирувчи учта мегатренддан бири сифатида технологик инновациялар ва трансформациялар ўйинчиларни бошқа компаниялардан тобора кўпроқ ажратиб туради.

Ушбу технологик қуролланиш пойгасининг бир жиҳати бу тезлик ва қулайлиқдир. Борган сари мураккаб ҳужумларга қарши шубҳали ҳимояларни таклиф қилишдан ташқари, эски хавфсизлик протоколлари мижозлар тажрибасини тўхтатади. Мижозлар кўп факторли аутентификация жараёнларини қайта ўрнатиш ёки қайта ўрнатишни талаб қиладиган бир қанча паролларни эслаб қолишлари қийин.

Молиявий компаниялар мижозларга (индивидуал ёки институционал) биометрик маълумотларни кўпроқ тақдим этар экан, йўқотиш ёки ўғирликдан кейинги муаммолар асосий хавф бўлиб қолмоқда.

Биометрик маълумотлар ички хавфсизлик чораларида ҳам муҳим роль ўйнайди, бу фақат ваколатли ходимларнинг маълумотларга киришини таъминлайди ва компанияларга ўз ишчи кучларини кўзатиб боришда ёрдам беради.

Рақамли технологияларнинг жамият ҳаётида мисли кўрилмаган даражада ўрин эгаллаши инсонлар турмуш тарзи ва меҳнат фаолиятида туб бурилиш ясамоқда. Ҳусусан:

- компания фаолияти натижаларининг шаффофлиги оширилмоқда;
- ахборот фойдаланувчиларда битта компания доирасида молиявий кўрсаткичларни даврлар бўйича ҳамда бир нечта хил компаниялар бўйича эса таллуқли кўрсаткичларни бир-бирига солиштириб таҳлил ўтказиш имконияти туғилмоқда;

- дунё бозорларига чиқиш, хомашё, валюта, меҳнат биржаларига, халқаро капитал бозорига чиқиш имкониятлари туғилмоқда;

- компанияга бошқарув қарорларини қабул қилишлари учун ишончли, объектив, уйғун ҳамда ўз вақтида тизимлашган молиявий ахборотларни олиш имкониятлари юзага келмоқда;

- компания фаолиятини бюджетлаштириш, режалаштириш ва стратегик ривожланишини баҳолашда зарур ахборотлар таъмин этилмоқда;

- компания бошқариш механизмларини такомиллаштириш, компания рақобатбардошлигини ошириш, маҳсулот сифатини ошириш ва экспорт салоҳиятини юксалтиришга эришилмоқда;

- компанияларда коррупция элементлари, суистеъмоллик қилиш, солиқ объектларини яшириш, талон-тарож қилиш, маҳаллийчилик, хўжасизлик, банкротлик ҳолатига олиб келиш ҳолатлари барҳам топмоқда;

- меҳнатни рағбатлантириш тизими тубдан яхшиланмоқда, кучли назорат тизими ўрнатилиб, маънавий муҳит барқарорлашиши натижасида ходимларда ишига, компаниясига ва ватанига содиқлик хислатлари бир-бирига уйғунлашмоқда.

Муҳтасар айтганда, молиявий компанияларда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш молия сиёсати параметрларига ҳам боғлиқ. Молиявий сиёсатининг мақсади қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- рақобат кураши шароитида корхонанинг соғлом ҳаёт кечиришига (фаолият кўрсатишига) эришиш;

- йирик молиявий муваффақиятсизликлардан ва банкротга (касода) учрашдан қочиб қутилиш;

- рақобатчилар билан курашда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш орқали етакчиликка (лидер бўлишга) эришиш;

- корхонанинг бозор қийматини максималлаштириш;

- корхона иқтисодий салоҳиятининг ўсиш суръатларини ИТ орқали барқарор ўстириш билан ҳам ифодаланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. З.А.Отақулова – “Молиявий компанияда биометрик авторизация билан ахборот технологияларни қўлланиши бўйича тадқиқотлар”; <https://doi.org/10.5281/zenodo.6528546> - Innovative achievements in science 2022;
2. S. Mayhew, “History of Biometrics,” 2015;
3. Ўзбекистон Республикасининг 02.07.2019 йилдаги “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги ЎРҚ-547-сонли қонуни;
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 03.02.2022 йилдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясини «Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили»да амалга оширишга оид Давлат Дастури ижросини таъминлаш бўйича чора-тадбирлари ҳақида”ги СҚ-464-IV-сонли қарори.